

Ο υλισμός της συνάντησης και η αιτιοκρατία: δύο έννοιες ασύμβατες;

Του Σπύρου Σακελλαρόπουλου sgsakell@vivodinet.gr;

Στην πολύ ενδιαφέρουσα παρέμβασή του ο Τάσος Κυπριανίδης ανέδειξε, μεταξύ άλλων, τη σημασία που έχει ο υλισμός της συνάντησης στη διαμόρφωση μιας διαφορετικής εκδοχής της μαρξιστικής θεωρίας, μιας εκδοχής που συνεισφέρει σε μια μη-ντετερμινιστική προσέγγιση των εκβάσεων της ταξικής πάλης.

Ειδικότερα ο ΤΚ ανέδειξε τη σημασία του υλισμού του αστάθμητου που «υπογραμμίζει την πρωταρχικότητα της δομής πάνω στα στοιχεία που δεν προϋπάρχουν αλλά ορίζονται μόνο στο εσωτερικό της, άρα την *πρωτοκαθεδρία των σχέσεων, των διαδικασιών και των μετασχηματισμών*, έξω από τους οποίους δεν είναι ασφαλής ο ορισμός των δεδομένων. Το *αστάθμητο* ως εχθρός κάθε τελεολογίας, που είναι ταυτόχρονα τελεολογία της *Αρχής* και του *Τέλους-Σκοπού*, ως προσωρινό αποτέλεσμα μιας συνάντησης σε συγκεκριμένο ιστορικό χρόνο που κάλλιστα θα μπορούσε να μην είχε πραγματοποιηθεί, και η οποία πραγματοποιούμενη φαντάζει να παράγει κάτι που στη νοητική ιδιοποίησή του φαίνεται αντικειμενικό και «αναγκαίο». Ένα αποτέλεσμα που αυτοστιγμεί εξεστράπη του πιθανού επίδοξου σκοπού του, μια *ένδειξη της μη τελεολογίας της διαδικασίας* η οποία το κατέστησε εφικτό όντας παντελώς ξένη ως προς αυτό».

Με την παραπάνω τοποθέτηση ο ΤΚ συμπυκνώνει τη βασική θεωρητική τομή που έχει εισάγει ο Αλτουσέρ σχετικά με την γέννηση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής η οποία συνδέεται με τη συνάντηση ανάμεσα στον άνθρωπο των σκούδων και τον προλετάριο που στερείται των πάντα πέραν της εργασιακής του δύναμης. Συνέβη η συνάντηση αυτή να πραγματοποιηθεί και να «πιάσει», δηλαδή να διαρκέσει και να αποτελέσει ένα συντελεσμένο γεγονός που σε δεύτερο χρόνο αποτελεί μια πραγματικότητα, τον κτπ, τους νόμους της οποίας καλείται να ερμηνεύσει ο μαρξισμός. Για τον Αλτουσέρ όπως «συνέβη» αυτή η συνάντηση έτσι θα μπορούσε και να μην είχε «συμβεί». Κι αυτό γιατί παρόμοιες «συναντήσεις» έλαβαν και άλλες φορές χώρα στο παρελθόν¹ αλλά δεν «έπιασαν» λόγο της έλλειψης ενός στοιχείου, ο Μακιαβέλι μιλούσε για την ανάγκη του εθνικού Κράτους, ή της «λανθασμένης» διάταξης των στοιχείων (Αλτουσέρ 2004). Αυτό σημαίνει πως το βασικό είναι η διασύνδεση/ συνάρθρωση των στοιχείων μέσα σε συγκεκριμένη

¹ Με χαρακτηριστικό παράδειγμα τα Ιταλικά κράτη της κοιλάδας του Πάδου του 13^{ου}- 14^{ου} αιώνα όπου συνυπήρχαν ο άνθρωπος των σκούδων, η τεχνολογία, τα εργατικά χέρια αλλά το φαινόμενο δεν «έπιασε».

συγκυρία. Η «συγκυριακή» διασύνδεση σηματοδοτεί τον άπειρο αριθμό των παραγόντων που προηγήθηκαν και *μπορεί* να οδηγήσουν σε ένα τελικό αποτέλεσμα. Κάθε συνάντηση είναι αστάθμητη ακόμα και για τα αποτελέσματά της.

Με τη «συνάντηση» ο Αλτουσέρ επιχειρεί να συγκροτήσει μια έννοια της ιστορίας η οποία να είναι σε θέση να συνδυάζει το τετελεσμένο γεγονός με τον ανοιχτό ορίζοντα της αστάθμητης παρέμβασης της πάλης των τάξεων. Δεν πρόκειται για ένα διαχωρισμό μεταξύ της παρελθούσης ιστορίας όπου μια σειρά από καθοριστικούς παράγοντες συνετέλεσαν στην δημιουργία της και των αστάθμητων γεγονότων που *δύνανται* να δημιουργήσουν τη σύγχρονη ιστορία. Αυτό που υπάρχει είναι οι διάφορες τάσεις που δημιουργούνται από την ταξική πάλη και οι οποίες *δύνανται* να συναντηθούν με αντίπαλες τάσεις (Σωτήρης 2004: 446- 447).

Ωστόσο η τοποθέτηση αυτή δημιουργεί ορισμένα ουσιαστικά ερωτήματα. Το πρώτο είναι το κατά πόσο τα πράγματα θα μπορούσαν να είχαν εξελιχθεί διαφορετικά. Για να θέσουμε αλλιώς το ερώτημα μήπως όλη αυτή η συζήτηση περί απειρίας παραγόντων και αστάθμητου μας οδηγεί, άμεσα ή έμμεσα, στην υιοθέτηση μιας αρκετά ακραίας εκδοχής της θεωρίας του χάους στις κοινωνικές επιστήμες; Και λέμε αρκετά ακραίας γιατί και οι πιο επιφανείς θεωρητικοί του χάους πιστεύουν στην ύπαρξη νόμων. Για παράδειγμα ο Prigogine θεωρεί ότι το κάθε κοινωνικό σύστημα ακολουθεί μια ιστορική διαδρομή η οποία καθώς εξελίσσεται χαρακτηρίζεται, ταυτόχρονα από μια αλληλουχία σταθερών περιοχών όπου ο έλεγχος αυξάνεται και κυριαρχούν ντετερμινιστικοί νόμοι και ασταθών περιοχών όπου το σύστημα μπορεί να επιλέξει μεταξύ δύο ή περισσότερων πιθανών εκβάσεων (Prigogine & Stengers 1984: 169- 170). Ο Reisch όντας ακόμα πιο μετριοπαθής υποστηρίζει πως συμβαίνει *κάποιες* φορές οι περιστάσεις και οι δυνατότητες που αυτές εμπεριέχουν να οδηγήσουν στη δημιουργία ασταθών καταστάσεων των οποίων τα αποτελέσματα προσδιορίζονται από τους αρχικά θεωρούμενους ως επουσιώδεις παράγοντες (Reisch 1991: 9). Ο Shermer μάλιστα για να είναι πιο ακριβής υπογραμμίζει πως ένα, υπό άλλες συνθήκες, ασήμαντο περιστατικό μπορεί να επηρεάσει καταλυτικά τις εξελίξεις μόνο στην περίπτωση όπου προϋπάρχει μια ιδιαίτερα ασταθής ισορροπία δυνάμεων (Shermer 1993: 8).

Από τη δική μας πλευρά θεωρούμε πως για να αποφύγουμε τους σκοπέλους μιας αναρχικής- πλήρους απροσδιοριστίας όπου όλα θα είναι πιθανά και δυνατά αλλά και για να παραμείνουμε εντός του πνεύματος του Αλτουσέρ είμαστε αναγκασμένοι να προχωρήσουμε σε ορισμένους διαχωρισμούς. Δεν είναι όλα τα προϋπάρχοντα

στοιχεία της ίδιας βαρύτητας και δεν είναι όλα τα αποτελέσματα της ίδιας εμβέλειας. Έτσι, υπάρχουν στοιχεία καθοριστικής σημασίας αλλά και στοιχεία δευτερεύουσας σημασίας όπως υπάρχουν γεγονότα των οποίων οι συνέπειες αλλάζουν τον κόσμο και γεγονότα με μόνο τοπική- περιορισμένη σημασία. Θα ήταν λάθος να μην υιοθετήσουμε ενός τέτοιου είδους διαχωρισμό γιατί τότε ελλοχεύει ο κίνδυνος να θεωρηθούν ως καθοριστικού χαρακτήρα οι αφορμές που δίνουν το έναυσμα για την εκτύλιξη των κοινωνικών διεργασιών. Με αυτή την έννοια το να δίνουμε βάρος στις αφορμές οι οποίες οδήγησαν στην εκδήλωση μιας σημαντικής ιστορικής εξέλιξης είναι σαν να απομονώνουμε αυτά τα περιστατικά και να τα θεωρούμε ως τους γενεσιουργούς παράγοντες του κοινωνικού γίγνεσθαι (Βέμπερ 1972: 153- 154). Ορθότερο θα ήταν να δεχτούμε πως υπάρχει μια δευτερεύουσα κατηγορία παράδοξων περιστατικών και μια πρωτεύουσα κατηγορία γενικών αιτιών. Οι κοινωνικές επιστήμες ασχολούνται με τις γενικές αιτίες. Στην ουσία αναφερόμαστε σε μια ήδη ώριμη για μεταλλαγές κατάσταση όπου το παράδοξο περιστατικό λειτουργεί ως καταλύτης στις περαιτέρω εξελίξεις' ωστόσο αυτό που ενδιαφέρει τον κοινωνικό ερευνητή είναι οι λόγοι που οδήγησαν στην «ωρίμανση» των κύριων κοινωνικών παραγόντων. Θα μπορούσαν, άραγε, τα πράγματα να είχαν εξελιχθεί διαφορετικά αν δεν παρενέβαιναν τα τυχαία περιστατικά; Μήπως ασχολούμενοι μόνο με τις γενικές αιτίες υιοθετούμε ένα άκαμπτο ντετερμινισμό; Η απάντηση στα ερωτήματα αυτά είναι πως η ιστορία είναι στην ουσία από μόνη της *ντεφαιτιστική* γιατί τα γεγονότα έχουν ήδη συμβεί. Το θέμα είναι να ερμηνεύσει κανείς τη ιστορική εξέλιξη και όχι να προσπαθήσει να την αντικαταστήσει. Διαφορετικά χάνεται η έννοια (και η αξία) της αλληλουχίας αφού σε κάθε περίπτωση θα μπορεί να διαρρηγνύεται το συνεχές της ιστορικής εξέλιξης και να εισρέουν δυνητικές αλληλουχίες (Καρρ 1983: 115) οι οποίες θα οδηγούσαν την έρευνα σε ένα απόλυτο παραλογισμό. Σύμφωνα με τον Μαρξ το ότι μπορεί να υπάρξουν κάποια τυχαία περιστατικά που να οδηγούν τα πράγματα προς μια κατεύθυνση δε σημαίνει πως δεν μπορούν υπάρξουν εξίσου τυχαία περιστατικά που να οδηγούν τις εξελίξεις στην ακριβώς αντίθετη κατεύθυνση και σε τελική ανάλυση τα μεν να αλληλοεξουδετερώνονται από τα δε. Κάτω από αυτό το πρίσμα το τυχαίο δεν έχει τόσο μεγάλη σημασία, επιταχύνει ή επιβραδύνει αλλά δε μεταβάλλει το ρου της ιστορίας, ενώ κατά κύριο λόγο σχετίζεται με τις ενέργειες των ατόμων και όχι με τη δυναμική των κοινωνικών εξελίξεων (Καρρ 1983: 117- 118).

Εν κατακλείδι ορθότερο είναι να αναφερόμαστε σε κυρίαρχες τάσεις κι όχι σε πανσπερμία παραγόντων γιατί τότε και η ύπαρξη μερίδας πολιτών στη σημερινή Ελλάδα που θεωρούν τους εαυτούς τους δωδεκαθειστές μπορεί να θεωρηθεί ως ενδεχόμενο επαναφοράς του δουλοκτητικού τρόπου παραγωγής.

Από εκεί και πέρα υπάρχει ένα ζήτημα που αφορά το επίπεδο αφαίρεσης. Κατά τη γνώμη μας ο υλισμός της συνάντησης μπορεί να εφαρμοστεί και για την προσέγγιση ιστορικών εξελίξεων αλλά, πρωταρχικά, για την ερμηνεία ιστορικών μεταβάσεων η σημασία των οποίων υπερβαίνει κατά πολύ την α' ή τη β' ιστορική εξέλιξη. Στην ουσία αφορά τη συγκρότηση των τρόπων παραγωγής. Δεδομένου ότι οι τρόποι παραγωγής δεν αποτελούν ακριβώς ιστορικές αποκρυσταλλώσεις αλλά αφηρημένα θεωρητικά μορφώματα τα οποία δεν μπορούν να υπάρξουν παρά μονάχα εντός συγκεκριμένων κοινωνικών σχηματισμών, ο υλισμός της συνάντησης σχετίζεται πρώτιστα με τη συνένωση σε ένα ανώτερο θεωρητικό επίπεδο. Διαφορετικά ειπωμένο, δεν πρέπει να μιλάμε για μια κάποια συνάντηση ενός ανθρώπου με σκούδα και ενός δυνάμει προλετάριου αλλά για πολλές τέτοιες συναντήσεις στο ίδιο χρονικό διάστημα η επανάληψη των οποίων συνετέλεσε στο να μεταβληθεί το ποσοτικό σε ποιοτικό και συνακόλουθα στην εισαγωγή σε ένα νέο τρόπο παραγωγής. Από εκεί και πέρα οι διαφορετικές ιστορικές συνθήκες που επικρατούσαν σε κάθε κοινωνικό σχηματισμό οδήγησαν σε πληθώρα εκδοχών του καπιταλιστικού συστήματος. Ο ντετερμινισμός που πρέπει να αποδεχτούμε είναι πως από τη στιγμή που επιτυγχάνεται το αρμονικό «δέσιμο» των βασικών στοιχείων είναι αναμενόμενα τα ειδικά αποτελέσματα που θα δημιουργηθούν. Βεβαίως εδώ προκύπτουν δύο ζητήματα: Το πρώτο είναι ότι υπάρχουν όρια μέσα στα οποία μπορεί να κινηθούν οι δυναμικές εξελίξεις. Αυτό σημαίνει πως, ακολουθώντας τη ρήση του Μαρξ πως η κάθε κοινωνία μπορεί να λύσει μόνο τα προβλήματα που μπορεί να θέσει, δεν είναι δυνατό να υπάρχουν ιστορικά πισωγυρίσματα ακριβώς γιατί ο νέος τρόπος παραγωγής ανταποκρίνεται στις συνθήκες που τον δημιούργησαν. Διαφορετικά διατυπωμένο ο φεουδαρχικός ή ο ασιατικός τρόπος παραγωγής δεν μπορούσαν να εξαλειφθούν από μια ενδεχόμενη επανεμφάνιση του δουλοκτητικού συστήματος γιατί το τελευταίο και λιγότερο παραγωγικό ήταν αλλά και κοινωνικές συμμαχίες με μικρότερη συνοχή συγκροτούσε. Το δεύτερο είναι πως όταν πρωτοεμφανίζεται ένα φαινόμενο δεν μπορούμε να γνωρίζουμε την εξέλιξή του, αλλά σε δεύτερο χρόνο και αφού έχουμε παρακολουθήσει προηγούμενες μορφές των εκφάνσεών του είμαστε σε θέση να προβούμε σε ορισμένες εκτιμήσεις για τις γενικές

του κατευθύνσεις. Έτσι, πέρα από τις τοπικές και ιστορικές ιδιαιτερότητες είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε το περιεχόμενο και τις λειτουργίες του καπιταλιστικού κράτους, τα αδιέξοδα των ρεφορμιστικών εγχειρημάτων, τις πτυχές του ιμπεριαλιστικού φαινομένου κλπ κι αυτό γιατί λειτουργούν γιατί λειτουργούν με τη μορφή «νόμων» (Σκορδούλης 1997) συγκεκριμένες τάσεις του καπιταλιστικού συστήματος όπως ο νόμος της πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους, ο νόμος της αξίας, ο νόμος της ανισόμετρης ανάπτυξης κλπ. Ο όρος «νόμος» δεν χρησιμοποιείται ως «εξαναγκαστική νομοτέλεια» αλλά ως υπενθύμιση της μόνιμης παρουσίας μιας σημαντικής παραμέτρου ή ενός στοιχείου του όλου συστήματος.

Συμπερασματικά αυτό που επιχειρήσαμε να δείξουμε με την παρέμβασή μας είναι πως ο υλισμός της συνάντησης μάς βοηθά να κατανοήσουμε την εξέλιξη της ταξικής πάλης αφού ερμηνεύει τη συνένωση καθοριστικών παραγόντων όπου μέσω της επανάληψης αυτών των συνενυρέσεων οδηγούμαστε στην εμφάνιση νέων τρόπων παραγωγής ή/ και πάρα πολύ σημαντικών εξελίξεων. Η παραδοχή αυτή δεν θα πρέπει να συγχέεται με δευτερεύουσας σημασίας αίτια ή/ και τις αφορμές που λανθασμένα εμφανίζονται συχνά ως γενεσιουργοί παράγοντες των εξελίξεων. Υπάρχουν ορισμένα προδιαγεγραμμένα όρια μέσα στα οποία μπορεί να κινηθεί η ταξική πάλη μόνο που αυτό δεν μπορεί πάντα να γίνει αντιληπτό από τους φορείς της πόσο μάλλον που και οι όποιες συγχρονικές ερμηνείες επίσης επικαθορίζονται από την πάλη των τάξεων

Βιβλιογραφία

- Αλτουσέρ Λουί, 2004, «Το υπόγειο ρεύμα του υλισμού της συνάντησης», <http://www.theseis.com/76-/theseis/t88/t88f/althusser.htm>
- Βέμπερ, Μαξ 1972, *Δοκίμια επί της Θεωρίας των Κοινωνικών Επιστημών*, τόμος Α', Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Καρρ, Έντουαρντ 1983, *Τι είναι η Ιστορία*; Αθήνα: Εκδόσεις- 70 Πλανήτης
- Κυπριανίδης Τάσος 2007, «Μετατόπιση της ανυπόστατης χάραξης. Προσπαθώντας να κατανοήσουμε την ταξική πάλη», εισήγηση στο Συνέδριο του περιοδικού Θέσεις Ο Μαρξ σήμερα 150 χρόνια μετά τα Grundrisse, Αθήνα 21- 23/9 2007.
- Prigogine Ilya and Isabelle Stengers, 1984, *Order Out of Chaos*, New York: Bantam.
- Reisch, George 1991, «Class, History and Narrative», *History and Theory*, 30: 1: 1-20.

Shermer, Michael 1993, «The Chaos of History: On a Chaotic Model That Represents the Role of Contingency and Necessity in Historical Sequences», *Non Linear Science Today*, 2, 4: 2-13.

Σκορδούλης Κώστας 1997, «Θεωρία του Χάους και Διαλεκτική», *Θέσεις* τ. 58, <http://www.theseis.com/1-75/theseis/t58/t58.htm>

Σωτήρης Παναγιώτης, 2004, *Κομμουνισμός και Φιλοσοφία. Η θεωρητική περιπέτεια του Λουί Αλτουσέρ*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.